

БОНЬО (БОНЧО) ГЕОРГИЕВ САРАНЕДЕЛЧЕВ

Роден е на 16 (ст.ст) / 28 (н.ст.) март 1900 год. в Казанлък. Кръстен е на брат на баща му Георги - Боньо, който е живеел в с. Чинакчии (сега с. Ягода). Според баща ми, чичо Боньо е взел нещо от характера на своя чичо, въпреки че нямат кръвна връзка. Докато другите му братя имаха в характерите си склонност за сговорчивост, известна отстъпчивост, благодушие, то чичо Боньо правеше впечатление с по-голямата сериозност, праволинейност и неотстъпчивост при отстояване на разбиранията си. Това бе изписано и в чертите на лицето му. В същото време бе също така добър, услужлив, работлив, честен като тях.

Завършва през 1919 г. прочутото казанлъшко средно Педагогическо училище. Брат му, Димитър вече е отворил първата си работилница и Бончо е неотлъчно край него, като много бързо възприема тайните на лютиерството. Освен това възприема и идеите на вегетарианството и толстоизма, но не се задоволява само да спазва определени правила, а навлиза в дълбочина на тези учения. Чете много, анализира прочетеното, стреми се да даде свой принос при разпространение на идеите. Изучава стенография и есперанто, като според него международният език трябва да има голямо бъдеще за дружба между хората, без значение на тяхната националност, раса, религия. Според мене той бе и най-умният от всички братя. Пише стихове. Има писмени разсъждения по много принципни въпроси. Свири на китара и мандолина. Успешно рисува. Има разнообразни контакти из цялата страна със съмишленици. Не му е чуждо чувството за историчност и документира със снимки някои периоди от живота си. Имаше щастие негова спътница в живота да е една природно интелигентна жена със същите интереси, със същия твърд характер при отстояване на принципи. За съжаление на тях, а мисля, че и на родния ни град, дори и на България е, че това семейство бе нещастно със своето потомство. Първите им две деца умират още като пеленачета. Третото още на 6-месечна възраст се разболява от тежка болест, която го уврежда умствено за цял живот.

В изложението си за него ще се отклоня от схемата, която използвам за другите братя и ще ползвам разговора ми със съпругата му Донка Христова Саранеделчева, проведен на 9 октомври 1981 г.

Тя е родена през 1911 г. в с.Крън, Казанлъшко. Има сестра с 3 години по-малка и брат с 2 години по-голям. Баща им е убит от свой съселанин, който се опитал да го ограби. Неговата жена се притеснява и един месец след смъртта му умира. Децата остават кръгли сирачета, като най-голямото от тях е на 9 години.

С чичо Боньо и чина Донка общувахме повече, когато ходехме на лозето, защото лозята ни бяха съседни. За разлика от другите братя, Боньо още през 1925 година отива да живее извън града, на 100-тина метра от Тунджа. Купува си място, прави си малка къщичка. Наоколо няколко други вегетарианци също си купуват места и си правят малки къщички. През времето на моето детство казанлъчани казваха за този район: "При вегетарианците край Тунджа". Сравнително рядко ходех у тях и то бе, когато съпровождах дядо си или баща си, или пък, ако чичо Георги Петков от София идваше. Той имаше обичая да обиколи всичките си роднини и ме вземаше със себе си.

Още усещам приятния аромат на прекрасните цветя, които чина Донка отглеждаше в двора, както и разнообразни стайни цветя в къщата. Всичко в двора и къщата им бе подредено - като в аптека. Зад къщата чичо имаше лютиерска работилница с безброй прецизно подредени длета, рендета, свредели, пили и всичко друго необходимо за изработката на струнни музикални инструменти. В двора всякакви овошки, храсти с едри лешници...Рай.

Октомври през 1981 г. бе необичайно топъл. Такъв слънчев и приятен бе 9 октомври. Реших да заведа съпругата си и по-голямата си дъщеричка, тогава 6-годишната Веселинка, на разходка до дома на чина Донка, която вече 12-та година бе вдовица. Посреща ни със същото гостоприемство, което помня. И все същите цветя, същият аромат на прекрасната природа в този район, със свежия полъх от близката Тунджа, с красивите гледки към намиращата се на около километър Средна гора, с нейното Бузово кале, с панорамния изглед към южните склонове на Стара планина. Винаги съм си мислил, че Казанлък и долината му, гледани от поречието на Тунджа и от северните склонове на Средна гора, са много по-красиви, отколкото гледани от другата посока.

С чина Донка разговаряхме за рода, за „Кремона“, за роднините. Намери два големи портрета на прадядо ми Георги и прабаба ми Минка /Мария/, правени от сина им Петко. Даде ми ги като каза, че аз се интересувам от рода и е редно да бъдат при мене. Каза и че чичо Боньо е писал стихотворения и други неща, които тя, след смъртта му, е решила да ги даде в местния вестник да ги публикуват, но са й отговорили, че са на теми, които не са актуални. Оплакваше се, че синът й Живко в последно време постоянно ровил из документите и снимките, от които много са се изгубили.

Дава ми нещо писано на есперанто, при което аз си спомням слушан разказ, че чичо Боньо е бил на световен есперантски конгрес във Виена. Разказвал е, че като пристигнал със своите приятели видели, че се продават банани. В България все още не познавали този плод, внасян в Европа единствено от Латинска Америка. Купили си няколко банана и понеже не знаели, че трябва да ги белят, започнали да ги ядат с корите. Вкусът бил ужасен и след първата хапка захвърлили плодовете. Малко по-късно, като споделили това с есперантисти от други държави, паднало голям смях.

Питам чина Донка:

- Кажете ми за този конгрес какво знаеш?

- През 1924г. е имало есперантски конгрес в Русе. Бончо отива там с още двама казанлъчани Исак Рубинов и Шмил Юзумов. Двамата евреи, есперантисти. След като свършил този конгрес на българите есперантисти, тримата решават да отидат и на Световния конгрес във Виена. Минават през Дунава в Румъния, минават Унгария и после в Австрия. Там се запознават с много хора. Аз имах техни снимки с немци, китайци, японци. След това се връщат с кораб през Сърбия. Исак и Шмил имаха в Казанлък магазин, който се казваше „Есперанто“. През 40-те заминаха за Палестина. Един от тях имаше сестра, също есперантист, която се ожени за един Нисим от Стара Загора. Той там имаше магазин за стъклария и го кръсти „Зелена звезда“ – на емблемата на Есперанто.

- Кога чичо Бончо е започнал да се интересува от Есперанто?

- През 1920 г. Имахме много книжки, донесени от Виена. Дадох ги на Димо Мартинов от Крън, който беше председател на Есперантското дружество и направи в къщата си музей. Дадох му много ценни книжки, между които единствената „Как се зароди Есперанто“ от Земенхоф, речник по есперанто от българина Панайот Хитров (живял във Виена), още книжката „Моят приятел“, снимки.

- Как е протекъл животът на чичо Боньо през този период?

- Той войник не е ходил. Бил е първи трудов набор на основаната от Стамболийски Трудова повинност (*след много години преименувана на Строителни войски -б.м.СтС*). Като трудовак е работил 3 месеца при строителството на ж.п. линията Тулово-Казанлък. За това време ми е разправял куриози. Бил е вече вегетарианец, защото става такъв край бате си Митьо още в края на 1918 г. Понеже бил много здрав, едър и пълен му възлагали да кара колички с пръст. Веднъж правили състезание колко колички наредени една върху друга може всеки да прескочи. Единствен той прескочил осем колички една върху друга. Често му се смеели, че не яде месна храна, а ядял само сурова храна – плодове и зеленчуци от градините наоколо. Разказваше ми: - Те ме задяват, пък аз им отговарям, че само аз прескачам толкова колички, а те не могат. Разказа ми и един друг случай.

Веднъж били седнали всички и началникът нещо им приказвал. Край тях се завъртяла голяма, чудно хубава пеперуда. Един от трудоваците протегнал ръка и викал: “Кац, кац” – да му кацне на ръката. Нищо. Всички взели да се изреждат, тя на ничия ръка не кацнала. Накрая чичо ти Боньо вдигнал неговата и тя там кацнала. Всички се зачудили. След малко сам той казал:

– Айде, върви си вече! - и тя литнала. Завъртяла се наоколо и отново всеки се изредил да я приканва с вдигната ръка. Тя пак никъде не кацнала и накрая на Бончевата кацнала. Така 4-5 пъти. Накрая на общите възклицания на учудване, а Бончо им казал: - Видите ли, и тя позна, че не ям мръсна храна – месо. Мирише ѝ на хубаво и затова каца при мен.

- Разкажи ми за първите му години като вегетарианец. Къде е ходил, с какво се занимавал?

- Чичо ти Боньо много четеше и е най-будният от братята. Съжалявам, че първите години след като почина бях се много отчаяла и малко нехайно погледнах на нещата, защото Живко взе да ми прави бели. Като го оставя сам тука, той търси листчета, не знае кое какво е, къса, изхвърля. Ей тук (*показва ми изписани пожълтели листове*) има стихотворения и други неща, писани от чичо ти, които малко не са в днешния дух. Давам ти ги. Ако прецениш, може да ги изхвърлиш. Имаше тук и друга тетрадка, ама къде отиде тя (*търси и възкликва*)? Ей тука - къде се е рисувал сам на огледалото. (*Показва ми портрет на чичо Боньо с надпис 1928 г.*)

– Значи и рисуването му се е отдавало?

- А, художник беше. Стефко, тук има и други листчета. Ето още някакво стихотворение.

– Добре де, чино, тези неща не са ли публикувани никъде? Тогава, преди 1944 г. са били актуални и е имало много печатни издания и е можело да се публикуват

свободно, а не като сега. Не излизаха ли ваши вестници и списания - вегетариански и толстоистки?

- Бе, ние имахме цяла печатница в София. Но не са печатани никъде. Опитавме се след това, но отказаха.

Чета, че някои от стихотворенията са подписани като Бончо Черноземски и питам:

- Защо е решил да вземе този псевдоним?

- Не го знам. Той си го измисли. Ето тук пък свидетелство за агрономство. Той ходи в Стара Загора и кара курсове за нещо като агроном, държа изпити и му дадоха това свидетелство от април 1937 г. Известно време, тук имахме разсадник за овошки.

Чета върху някакъв пощенски плик: „Бончо Георгиев - градинар – Вегетарианска гостилница – Казанлък“ и питам:

- Къде е имало вегетарианска гостилница в Казанлък?

- Много години имаше. Най-напред беше на Ганка Антонова, в едно ниско здание под пощата. После бе на Иван Лапчев, където е зъболекарят Коскин, че отдолу. Там по-късно бе сладкарница „Савоя“. „Савоя“ беше отпред, а гостилницата бе отзад. Ние там си получавахме кореспонденцията. Тук трябва да имам и други документи. Ние бяхме от 1928-29г. членове на БЗНС и дори имахме членски карти. Докато дойде 9-ти септември бяхме, после напуснахме. Тук пък имах снимка на Толстой с децата. Виж какво сега. От Шипка е имало хора-вегетарианци, които с чичо ти Бончо са ходили от 1921 до 1924 г. да работят в стопанството на толстоистите в Странджа. В Шипка са открили музеи и някой им е дал сведение, че само аз съм тази, която мога да им дам снимки и други неща, останали от него време. Не съжалявам, защото тук Живко всичко ще ми парлатиса.

- Каж ми, кога чичо Боньо е отишъл там и коя година? Кой е дал идея за това?

– Отишъл е там през 1921 г. с две жени. Едната еврейка, а другата – Ганка, от тук, вегетарианка. Имало е момчета от София, от Бургас и другаде. Били са към 30 човека. Аз на снимката ги знам и мога да ти кажа кой откъде е. Те там са с бради и дълги коси. Било е на мода така да ходят те - вегетарианците и анархистите. Чичо ти Боньо и той е там - с брада и дълга коса. Стопанството на вегетарианците в Странджа е било в с. Урумкьой, което после го преименуваха на с. Индже войвода. Тогава вегетарианците в страната често са правили сбирки, виждали са се, познавали са се. В Урумкьой са били в имота на Пейо Гальов. Баща му, дядо Димитър Гальов е бил богат, имал е имоти, вятърна мелница. Там основали вегетарианска комуна. После са отишли край Бургас в Ченгенезкойне, така му казваше чичо ти Боньо на това място. Оттам в края на 1923г. ги подгонва властта по времето на правителството на Цанков. Между тях бил един Вичо Гъдев, пак вегетарианец, който е имал фабрика за сапун в Бургас. И приема да работят там чичо ти Боньо, един шипкалия – Кольо Гунев, както и Иван Чешмеджиев от Бургас. Другите от колонията са си отишли по родните места, а тези тримата останали да работят във фабриката на Вичо.

През февруари 1924 г., чичо ти Боньо получава телеграма от къщи, от Казанлък – да се прибере бързо. Помислил, че е станало нещо лошо, хванал влака за Стара Загора. По това време валял сняг, но той обезпокоен бързал да се прибере и тръгнал пеш. Разправя ми: – Обувките ми стискаха и някъде към Дервеня (*сега с. Змеево – б.м. Ст.С*) се събух бос и така – до Казанлък. Краката ми целите се подува, изприщиха се от болка. Като си дойдох, най-напред разбрах, че няма смърт в семейството, а бати Митьо си е дошъл от Германия и затова ме викат да започваме заедно работа. Мама седмици ми цери краката.

Основават „Кремона“. Да ти кажа - чичо ти Боньо всичко умееше. Той е разпределял материала за работа, организира кореспонденцията, продажбите.

/Следва разказът за първите години на „Кремона“, за който писах в разказа за [Димитър Георгиев](#) /.

- Чино, а кога създадохте семейство с чичо Боньо?

- Ще ти кажа. Аз дойдох тук юли 1928 г. Обаче изчакай да ти кажа преди това други работи. Аз дойдох тук при едно по-особено положение. Запознахме се с него по вегетарианска линия, защото съм вегетарианка от дете.

Със сестра ми и брат ми останахме съвсем малки сираци. След туй крънският поп, който беше наш роднина, ни заведе в Шипка, в сиропиталището-пансион. Там имахме учители-възпитатели, а от селото учители, които бяха вегетарианци. Аз се интересувах от литература, много четях и ходех в читалищната библиотека да взимам от там книги. После записах гимназия в Пловдив, но движението ни го пръснаха и отидох в Енина при леля ми. Реших да си търся работа в някои от казанлъшките фабрики. Тогава две мои приятелки-вегетарианки, които познавах още от Шипка и живееха тук, в района на вегетарианците, в една друга малка къщичка ми викат:

- Я не ходи да работиш във фабриките, ами да те запознаем с нашия Бончо. Той е добър човек, ще живееш при него, стига си теглила това сиромашко тегло.

Аз, без да зная, бях дошла в тяхната къща, а те отишли и го извикали, а той рекъл:

- Ще я прибера, що да не я прибера, що да ходи да тегли по фабриките“.

Така на 24 юли 1928 г. се запознахме с чичо ти Бончо. Той настояваше да доизкарам реалната гимназия в тукашното Педагогическо училище, като ме издържа. Ама тогава беше ли прието такова нещо?! Викам му, че не мога да се съглася на такова положение - да ме издържа човек, който ми е чужд и не сме съпрузи. Така се събрахме като съпрузи, но понеже решихме да живеем според убежденията си, без никакви венчавки, живяхме свободен брак чак до 1941 г., когато сключихме брак.

- Как го възприе баба Минка, майката на чичо?

- Тя беше много добра жена и не съм чула лоша дума от нея, нито от роднините на Бончо. Той по това време се занимаваше със земеделие тука. Това продължи и през 30-те години, но Скордев, като дойде, разбра, че няма кой да му прави дръжките на музикалните инструменти с грифовете. Бати Митьо беше напуснал и отишъл да работи в „Арсенал“. Скордев уговарял Бончо да се върне в „Кремона“ и му предлагаше заплата от 120 лв., което бяха добри пари тогава. Имал и желание Бончо да обучи един работник за разкрояване на материала. Този работник беше Христо Мунтов. (*Чичо Христо /с прякор Мунтата/ беше много добър приятел на всички братя*

Саранделчевци, един от дългогодишните лютериери в „Кремона“ - б.м. Ст.С) Боньо се съгласи само при едно условие – да работи вкъщи, като готовата продукция ще носи в „Кремона“ всяка събота и ще му се плаща на парче. Без трудов договор.

- Докога работеше така?

- Ами, виж какво да ти кажа, Стефко, той им работеше така даже и след 1944 г. Направи си тук струг и им работеше ключовете. Понеже през войната нямаше кой да им ги прави. Стоят окачени цигулките обаче без ключове не могат да се продават. Дойдат тук, вземат ги от чичо ти Боньо и пак с фактура му плащат. Когато чичо ти Митьо напусна „Арсенал“ и започна да работи в новата си работилница до „Тюлбето“, чичо ти Боньо и на него правеше дръжките с грифовете. Така в един момент се оказа, че няма трудов стаж и не може така да се кара, и реши да се върне на работа.

- Кога и как стана това?

- Към 1949 г. Тогава стоеше без работа, затруднени сме, няма средства. Връщам се от кино „България“, където бях гледала филма „Идиот“ по Достоевски и срещам Ганчо Дамянов. Познавах се с Бончо като вегетарианци и есперантисти“.

Пита ме:

- Какво прави бати Боньо?

Викам му:

- Бати ти Боньо стои без работа.

- Каж ми да дойде утре при нас в Кооперацията „Дъб“. Имаме една спешна работа, дано се хване. Той е опитен човек.

Тази кооперация беше по това време в Долната махала и там Ганчо бил главен счетоводител. Казах това на чичо ти Боньо, той отиде и постъпи по трудов договор. Кооперацията сключила договор с Англия да правят сгъваеми високи дървени сушилки, ама се оказало, че нямат кой да изпълни поръчката, защото все хора-бъчвари, щайгаджии. Върна се Боньо вечерта у дома и вика:

– Тежко ще ми е, защото много работа, а само след два месеца корабът трябва да ги натовари в Бургас. Ако не са готови, кооперацията ще плаща неустойка. Трябва да ги спася, защото кооперацията е много бедна.

Захвана се, като първо си подготви специални машини и изпълни сам поръчката в срок. После, понеже знаеше да шие метли, му дадох да прави метли, колкото за хляба. В тази кооперация изкара три и половина години, след което тя премина към „Кремона“ и Бончо пак попадна там. През 1957 година, като пенсионираха принудително чичо ти Иван, Бончо много се ядоса и напусна. През 1963 г., вече в новата сграда на „Кремона“ отново постъпи и работи до края на 1967 година. Ръководство и работници, всички го уважаваха и все учтиви към него: „Чичо Боньо, майсторе, майсторе...“.

Заболя му сърцето, получи инфаркт и напусна. Лекарката го караше по-рано да напусне и му се караше:

Почивай си, не работи толкова!

Искаше и на санаториум да го прати, но той все отказва-ше с думите:

- Не може, имам работа.

Това е част от разказа на Донка Саранеделчева за нейния съпруг. Иска ми се да предам и някои спомени за Боньо Георгиев Саранеделчев от други хора.

Баща ми, Дечко разказва на времето следното: „Бях младеж, около 1941 г. Тати имаше канарчета в кафез и лятно време държеше кафеза отвън, пред входната врата на къщата. По онова време дворните врати не се заключваха. Една вечер се събираме и гледаме вратичката на кафеза отворена, а канарчетата излетели. След няколко дни разбрахме, че чичо Боньо минал с конската си бричка край нас, спрял, влязъл и отворил кафеза, за да литнат птиците. Обясни ни, че не можел да гледа как птиците се мъчат в кафеза и че естественото им място е в природата. Тати, въпреки че бе много привързан към птиците, не му се разсърди. Той единствен от братята не беше вегетарианец и толстоист, обичаше си всякаква месна храна, наливаше всяка есен стотици литра вино и малко по малко - до края на зимата си го изпиваше. Независимо от това, уважаваше „странностите“ - според него на чичовците и най-вече на чичо Боньо, който дори и яйца не ядеше, защото в тях имало зародиш на живот.“

Милка Ялъмова — племенничка на Донка Саранеделчева, в разговор с мене на 25.01.2015г. сподели: „Свако Бончо беше много сръчен човек. За мен той и леля Донка ми бяха като дядо и баба. Като наближи време да отиваме у тях, аз с радост ходех. Леля винаги знаеше какво обичам да ям и ще ми го приготви. Ще опържи тиквички, ще приготви картофени кюфтета, ще свари тиква, ще направи палачинки, на които в Казанлък им казваме „Меко“. Като забъркат с мама една голяма бяла кофа и свако много обичаше като ги сложат в тавата една върху друга, между тях слага орехи и ги залива със захарен сироп. А от лозето правиха само сладко вино. Непрекъснато правеха и пуканки. Често с тях ходех из Средна гора за гъби. Свако имаше мандолина и много хубава китара, на която свиреше. Обичах - като отида, взимах китарата, нося му я и той ми свири Наполеоновия марш, който много харесвах.

В двора, от западната страна, откъм шосето присаждаше дръвчета и продаваше фиданки. Навремето е нямало цветна фотография и той на всяко плодно дръвче е рисувал цветно съответните плодове на картончета вместо снимка, за да знаят хората какво купуват.“

Ганчо Димитров — лютиер, работил с Бончо в „Кремона“ 1963-67г. разказва: "За бай Бончо, както и за брат му Иван, мога да кажа само хубави работи. Бай Бончо дойде да работи при нас вече възрастен, но по нищо не отстъпваше на младите. Всяка сутрин и вечер; зиме, лете; в студ и пек, той се придвижваше от дома си край Тунджа до „Кремона“ с колело. Много неща в лютиерството тогава научих от него“.

Боньо Георгиев Саранеделчев почина от инфаркт на 30 май 1970 г. В деня на погребението му валеше ситен, но както казват хората — „мокър“ дъжд. Хората коментираха, че: „Един път Бончо извади късмет - всички, които го изпрацат в последния му път, са мокри, а единствен той е на сухо.

Съпругата му Донка почина от инсулт на 10 юни 1986 г.

ДЕЦАТА НА ДОНКА И БОНЧО САРАНЕДЕЛЧЕВИ

През 1930 г. се ражда момиче, което почива няколко дни след раждане. Същото се случва след две години, когато се ражда момченце. През 1934 г. се ражда отново момченце. Решават да го кръстят Живко, та да оживее. Наистина оживява, но, когато е на 6 месеца, се разболява тежко. Казанлъшки лекар установява, че е болен от тежка форма на менингит. Казал, че ще направи всичко възможно да го лекува, но родителите може да очакват най-лошото, а ако то се размине, детето ще има тежки мозъчни увреждания. Живко оживява, но си остана едно голямо дете. Кротък и добър - той на мравката път правеше. Връх на нещастната му детска съдба е драматична случка, станала през 1939 година, когато Живко е на пет години. В новоизкопания кладенец в нашето лозе пада. Случайно дядо ми минава и вижда как потъва. В последния момент го хваща за косичките и го издърпва нагоре. Прави изкуствено дишане и го спасява. После този кладенец бе затрупан и стоеше като прокълнато място до началото на 60-те години. След смъртта на баща му, от който Живко имаше голям респект, създаваше някои проблеми на майка си, за които тя загатва в разговора ни по-горе. Почина на 5 февруари 1986 г.